

Бульчак С.І., аспірант кафедри фінансів та цифрової економіки,
Науковий керівник: Петрук О.М., д.е.н., проф.
Державний університет «Житомирська політехніка»

Податкова політика України у період Нової економічної політики 1921-1929 р.р.

Податки в економічній системі будь-якої держави є основою для існування її апарату, проведення владної фінансової політики і реалізації повноважень усіх гілок влади. Оподаткування є неунікненим явищем у державі в будь-який історичний період її існування. Саме тому **актуальність цієї теми** визначається тим, що при побудові сучасної, гнучкої та стійкої фінансової системи України важливого значення набуває вивчення історико-економічного спадку з усіма його досягненнями та недоліками. Ще одним актуальним аспектом вивчення даної теми є мета показати переваги ринкової моделі розвитку економіки перед радянською плановою моделлю, що існувала на території України з кінця 20-х років минулого століття аж до 1991 року.

Тому аналіз розвитку економіки України, та її фінансової системи зокрема, під час Нової економічної політики (далі - НЕП) у 20-х роках ХХ ст. має досить важливе значення. Науковці виділяють три основні етапи реформатування всієї економічної системи України у період НЕПу. Перший етап – 1921 – 1923 р.р. – перехід економіки на відносно «ринкові рейки» від політики «воєнного комунізму» до безпосередньо НЕПу, він характерний початковим створенням ринкових відносин. Другий етап – 1923-1926 р.р. – період поступового повоєнного відновлення економіки, становлення та налагодження фінансової системи, в тому числі і податкової системи, поступове введення планово-адміністративного регулювання господарської діяльності (1925-1926 р.р.), що призвело до початку поступового завершення Нової економічної політики. Третій етап - 1927-1929р.р. – повне згорання НЕПу, ліквідація приватної форми власності та запровадження планово-адміністративної моделі регулювання економіки, внаслідок чого зникнення такого явища, як економічна конкуренція та ринок.

На початку 1921 р. радянською владою було задекларовано скасування всіх податків та зборів. Емісійне фінансування економіки Радянської України обмежувалося лише збільшення темпів натуралізації відносин між суб'єктами господарювання. Поступове переналаштування економіки країни до Нової економічної політики потребувало від влади більшовиків поступового зміцнення фінансової системи та, відповідно, нової системи оподаткування громадян та суб'єктів господарювання. У 1921 році радянська влада планувала налагодити справедливе оподаткування, державних, приватних та кооперативних підприємств різного економічного спрямування на загальних засадах та однакових принципах. Проте проблема була в тому, що для такого варіанту оподаткування потрібно було відповідне тлумачення такої юридичної особи, як державне підприємство та законодавче відокремлення доходів державного підприємства від доходів самої держави. Прирівнювання доходів держави і доходів державного підприємства робило оподаткування доходів останнього принципово безсенсовним, або виглядало просто «фікцією».

Податок на доходи промислових підприємств (т. зв. промисловий податок) являв собою певний конструкт, що поєднувався з двох фактично незалежних елементів: патентного та урівняльного збору. Патентний збір напряму поєднувався з вибіркою патентів суб'єктами господарювання. Ціна відповідних патентів визначалась певним розрядом та географічним положенням підприємств. Виробничі або промислові поділялися на 12 розрядів, а торговельні - на 5 розрядів.

Урівняльний збір - податок, що вносився до бюджету з суми обороту відповідного підприємства. У 1921-1922 р.р. розмір даного податку був визначений в 7% до господарського обороту (3% в державний бюджет, 3% в місцевий, 1% - на допомогу голодуючим). У 1923 р. ставка цього податку була визначена державним апаратом, як сильно завищена, тому було прийнято рішення про зниження ставки даного збору вдвічі та диференційоване за галузями і різними формами власності. Потрібно зазначити, що для підприємств державної форми власності урівняльний збір був встановлений, в середньому, втричі нижчим, ніж для підприємств інших форм власності. Вироблений товар обкладався урівняльним збором на всіх стадіях його обороту, платниками даного збору були всі контрагенти, що були у виробничому ланцюгу його створення, включаючи як самі підприємства, так і їх об'єднання трести, синдикати тощо, а також різні види торговельних підприємств та фізичних осіб.

Урівняльний збір відрізнявся від акцизу саме своєю диференціацією, у той час, як акциз - це була певна фіксована надбавка на користь держави, що додавалась до фактичної ціни товару. Фактично, урівняльний збір – це був диференційований собою податок з обігу – більш прогресивна форма оподаткування, ніж акциз, що давала змогу відносно рівнозначно оподатковувати всі види та групи товарів.

В різні періоди свого існування сума урівняльного збору становила в середньому 19 % обігу суб'єкту господарювання. Де-факто, розмір оподаткування промисловим податком господарських підприємств недержавної форми власності був непомірно високим. Вся сума сплачених громадянами України податків

Секція 5. Проблеми теорії та практики державних фінансів

у 1921-22 рр. становила порядку 700 млн. крб. (562 млн. крб. – це був продподаток, 41 млн. крб. – становили податки, і 95 млн. крб. – складав трудгужподаток). При загальнонаціональному обороті в 4-5 млрд. зол. крб., це становило близько 14%. Отже, надалі відсоток податку зростає у 2,5 рази.

Диференційовані ставки податку були встановлені через те, що не всі галузі національної економіки були рентабельними. У 1923-24 рр. починає створюватися відповідне правове поле та закони по оподаткуванню державних та кооперативних підприємств. У 1923 р. урівняльний збір для цих категорій суб'єктів господарювання був зменшений майже вдвічі, а також відповідно поділений за галузями та формами власності. Суб'єкти господарювання державної форми власності обкладалися урівняльним збором фактично у 2-3 рази нижче, ніж підприємства інших форм власності. Поступово податок з обігу (урівняльний збір) почав еволюціонувати у бік схожості до акцизів. Така еволюція почалася з того, що на вимоги державних промислових підприємств від податку з обігу було звільнено внутрішньопромисловий обіг. Тобто, фактично рух виготовленої продукції від безпосередньо підприємства-виробника до тресту, від тресту до синдикату був позбавлений оподаткування урівняльним збором. Тому вся сума даного податку сплачувалась до державного бюджету суб'єктом господарювання, який реалізовував виготовлену продукцію, тобто синдикатом. Тому рівномірне оподаткування усіх ланок виготовлення та реалізації продукції поступово було втрачено. Фактично під оподаткування урівняльним збором підпадали лише державні підприємства.

Ще одним вагомим податком у 20-х роках минулого століття на звичайне українське населення був прибутково-майновий податок. Він являв собою досить складну систему, що була сформована з двох автономних частин: прибуткового та майнового оподаткування. Цим податком оподатковували жителів громади міст, що отримували дохід за рік від 300 крб. чи мали у володінні майно вартістю від 300 крб. Даним видом податку обкладались не лише фізичні особи, а юридичні, тобто майнове оподаткування являло собою фактично податок на капітал. Всі підприємства державної форми власності звільнялися від майнового оподаткування, але повинні були платити прибутковий податок у розмірі 8%. При формуванні методології оподаткування державним прибутковим податком у 1924-25 рр. було чітко виражено класовий принцип, і, відповідно, формувались три варіанти ставок для фізичних осіб, які відносилися до різних соціально-економічних верств населення. Податкова система НЕПу включала в себе і інші податки, зокрема, податок на спадщину, рентний податок, гербовий збір, податок на емітовані відсоткові цінні папери тощо. Значення цих податків в період 1921-1929 р.р. було за своєю суттю незначним та мало невеликий вплив на формування бюджетів різних рівнів. Реформа, що була проведена більшовиками на території України у 1930 р., фактично звела всю податкову систему НЕПу нанівець.

Основними напрямками цієї реформи були:

1. Акциз та промисловий податок інтегрувалися фактично у єдиний податок з обігу;
2. Податки, що сплачувалися контрагентами з державною формою власності, об'єднувалися в один вид податкового збору – відрахування відсотку від прибутку, цей платіж зливався з відомчим розподілом прибутку, тобто, де-факто, переставав бути податком, як таким.
3. Під час економічної реформи 1930 р. зникли такі форми та види платежів, як гербовий збір та рента з міських земель. Цього було не уникнути, бо у кінці 1920-х років була ліквідована економічна основа для таких податків, тобто ринкові відносини на більшості території України просто перестали існувати.

Оподаткування внутрішньогосподарського обігу також втрачало свою суть через бюрократизацію всього економічного життя, як населення, так і бізнесу; ринкові форми зв'язків були поступово заміщені відповідними галузевими законами та директивами, що спускалися «зверху вниз». Кредитна реформа, початок якої припав на січень 1930 р., по суті знищила такий суттєвий борговий документ економічного обігу, як вексель. Ринкові відносини у фінансовій системі України поступово втрачали свою динаміку, руйнувалися та заміщувалися повним централізованим розподілом економічних ресурсів держави.

Список використаних джерел:

1. Гай-Нижник П. Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УСРР (1917–1930 рр.) / П.Гай-Нижник. – К.: Цифра-друк, 2006.
2. Воробйов Є. М. Економічні відносини між містом і селом у період непу // ІНГЕД України. – К., 1995. – Випуск 28. – С.44 - 52.
3. Соболева О. П., Чернов С. В. 3 історії господарського розрахунку у промисловості УРСР в 20-ті роки // Історія народного господарства та економічної думки. – К.: Інститут економіки НАН, 1991. – Випуск 25. – С. 22 - 31.
4. С. В. Кульчицький. Нова економічна політика // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2010. — Т. 7 : Мл — О. — С. 426.